

ЗАКОН АБ МОВЕ Ё БЕЛАРУСІ – ПРАРОЦКІ ХОД ДЛЯ ЭКАНОМІКІ

Матусевіч Кацярына

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна
(г. Мазыр, Беларусь)

Рэспубліка Беларусь мае дзве дзяржаўныя мовы – рускую і беларускую. Беларуская мова – гэта душа нашага народа, якую неабходна берагчы, клапаціцца пра яе. Менавіта духоўная частка любога чалавека – гэта яго багацце, так і народа: беларуская мова краіны з’яўляецца нашым усім, наш скарб. Беларуская мова – сакральная частка нашай Радзімы. Руская мова – цела, якое працуе, размаўляе, клапаціцца аб матэрыяльных благах, калі вядуцца эканамічна-дзелавыя размовы.

Усё, што датычыцца беларускага, – гэта найлепшае, якаснае, даўгавечнае, зробленае па Дасту, сапраўднае, душэўнае, зробленае па літары Закона. Напрыклад, усе прытрымліваюцца правілаў дарожнага руху. У гэтым артыкуле размова пойдзе пра мовы ў нашай краіне.

Мова – своеасаблівы феномен культуры. З аднаго боку, мова з’яўляецца найважнейшым самастойным элементам культурнай спадчыны народа, адной з асноўных частак культуры, з другога – яна спецыфічны спосаб існавання і захавання культуры ў цэлым, дапамагае авалодаць усім багаццем чалавечай дзейнасці (культурай народа).

Увогуле руская мова на беларускай зямлі займае патрэбнае месца. Толькі ў назве нашай краіне *Бела-русь* мы маем сапраўдную падставу ўжывання рускай мовы. Неабходна таксама ўспомніць пра аўтараў трансфармацыі царкоўна-славянскай мовы ў мову больш ужывальную для народа – Мілеція Смартыцкага (лічыцца настаўнікам Ламаносава) і Ілью Капіевіча (лічыцца настаўнікам Пятра Першага). Вясной 1995 года ў краіне быў праведзены Рэферэндум, мэта якога была надаць рускай мове дзяржаўны статус.

З маленства мы чуем дзве мовы – на беларускай і рускай мове спявае матуля Калыханку і Калыбельную.

Матуля – вельмі добры прыклад семантычнай глыбіні гэтага значэння, калі мы размаўляем на беларускай мове. *Ма-туля* – яна туліць да сябе дзіця. Само слова перадае сэнс.

Улічваючы, што ў нашай краіне білінгвізм, двухмоўе, існуе вострая неабходнасць аналізаваць, як выкладаюць на гэтых мовах і якія творы вывучаюць дзеці. Мова – гэта наша жыццё, таму і адносіцца да яе неабходна вельмі сур'ёзна.

Гісторыя мовы, як і гісторыя краіны, мае цяжкі лёс, але выпрабаванні толькі закаляюць. Тэрыторыя нашай краіны была ў складзе вялікай колькасці дзяржаўных адзінак, і нават заснавальніцай (ВКЛ, прыкладам пацвярджэння з'яўляюцца назвы вёсак: на Гомельшчыне ёсць вёска Вялікія Ліцвінавічы і Малыя Ліцвінавічы). І кожны з гэтых этапаў патрабаваў сваё: паланізацыя, краю, русіфікацыя і гэтак далей.

Пасля гістарычнага геапалітычнага дзялення наша тэрыторыя ўвайшла ў склад Расійскай імперыі. Менавіта гэты гістарычны перыяд губляе шмат звестак аб удзельніках беларускага паходжання. Так, вайна з Напалеонам была фактычна на нашай тэрыторыі, але ў складзе Расійскай імперыі. Такім чынам, мы згубілі часткова памяць і гісторыю тых падзей. Падобнае здарылася і з Руска-турэцкай вайной, якая адбылася ў 1878 годзе – як вынік вызваленне Балканаў ад 500-гадовай турэцкай акупацыі. І гэта дзякуючы не толькі вайскоўцам-беларусам у складзе арміі Расійскай імперыі, але і стратэгічнаму бачанню Генерала Іосіфа Гурко, дзякуючы якому вайна скончылася. Іосіф Гурко нарадзіўся ў Магілёўскай губерні [1].

На жаль, шмат цікавага, трагічнага, але ж павучальнага губляецца падчас ваенных ліхалеццяў. Так, дзеці Вялікай Айчыннай вайны не мелі што паесці і апрануць. Канешне, ім і іх бацькам не было часу, каб разважаць, якіх подзвігаў дасягнулі ў мінулым іх продкі. Зараз час на нашым баку. Мы павінна памятаць і ведаць аб гэтым.

Нацыянальна-культурная інфармацыя выяўляецца пераважна ў намінацыйных адзінках мовы, семантыка якіх адлюстроўвае прадметы, з’явы, якасці, працэсы рэчаіснасці. Такімі адзінкамі, якія маюць цікавасць не толькі як сродак стасункаў, але і як крыніца шматлікіх істотных ведаў пра нацыянальную гісторыю і культуру, ёсць безэквівалентная лексіка, праз якую адлюстроўваецца ўнікальнасць нацыянальна-культурнай семантыкі, захоўваецца, перадаецца з пакалення ў пакаленне «моўная карціна свету» народа. У намінацыйных адзінках увасоблены непаўторны мікракосмас тых рэалій і паняццяў, што вызначаюць адмысловасць пэўнага этнасу. Таму такая лексіка не перкладаецца даслоўна на іншыя мовы, а патрабуе апісальных сродкаў перадачы яе семантызацыі. Напрыклад, шматлікія камерцыйныя назвы ўтрымліваюць такія адмысловыя беларускія словы, як *золак, знічка, зніч, слодыч, вяснянка, патараць-кветка, асалода, мілавіца, талака, прысмакі, гаспадар* [2].

Старабеларуская мова адчувала не толькі вялікі ўплыў суседняй польскай, але і лацінскай мовы – мовы царквы, адукацыі, навук. А. І. Жураўскі прааналізаваў асноўныя групы запазычанняў: паланізмы, германізмы, лацінізмы, грэцынізмы, царкоўнаславянскія, цюркізмы, літуанізмы. На беларускіх землях татары жывуць з часоў ВКЛ, калі іх запрасіў Вітаўт дапамагчы ў барацьбе з Тэўтонскім Ордэнам. Для нашага часу менавіта кітабы (малітоўнікі, напісаныя арабскай вяззю беларускія словы) таго перыяду маюць вялікую каштоўнасць, яны разглядаюцца як помнікі пісьменства, таму што потым на тэрыторыі нашай краіны праходзіла апалячванне, а пасля – русіфікацыя. Прыкладам ужывання цюркізмаў і ў наш час з’яўляецца выраз “не зная ні бэльмеса / не ведаць нічога”. “O Bilmez” з турэцкага перакладаецца *нічога не ведае* [3].

Прыкладам нашага культурнага кода і разумення з’яўляецца творчасць Максіма Багдановіча, які так хараша перадаў адносіны да жанчыны. Цікавым успрыманнем такіх моўных абставін выступае турэцкая культура, у якой увогуле не існуе пачуцця асалоды пры бачанні прыгожай кабеты. Прыкладам таму твор пра памяць аб жанчыне-сябру:

Белы крыж, пліта, пад ёй – магіла;

Мільым кветам ружа зацвіла.

Тут калісьці ты, мой друг, спачыла, – Спарадзіла ў муках і лягла.

Культурныя коды непасрэдна звязаны з карцінай свету, якая і задаецца кодамі. Карціна ж свету – культурны код носыбіта краіны адносна гістарычнага перыяду. Так, беларусы маюць толькі ім зразумелую *па-*

мяць гадоў Вялікай Айчыннай вайны. Толькі яны разумеюць слова *ах-вары*. Перамога для беларусаў – гэта перамога жыцця над смерцю. Перамога – самаадданасць кожнага падчас вайны, калі паміралі парцізаны, падпольшчыкі, дзеці-вязні.

Вялікая колькасць твораў таго часу была напісана менавіта на беларускай мове. На жаль, эмацыйнасць тэксту на беларускай мове немагчыма перадаць словамі рускай мовы. Па-першае, часткова дабаўляецца праца іншага чалавека, па-другое, шмат слоў не маюць аналагаў.

У творах Івана Шамякіна прырода займае значнае месца: “... Галлё мы нарыхтоўвалі радасна, весела. Ржавае балота было амаль сухое, зарослае безразняком, тым, балотным, што не вырастае вялікім, і гэтакім жа сасоннікам, але там, дзе заставалася вада, яна сапраўды была ржавая, брудна-чырвоная, як бы змешаная з крывёю. Хлопцы даказвалі: вада, маўляў, таму такая, што пад балотам – залежы жалезнай руды...” [4].

Тое самае мы бачым і ў Івана Мележа. Усё, пра што пісаў Мележу гэтых раманах, было не толькі знаёмае яму. Яно было блізкае і дарагое. “І надышоў час, калі ён адчуў неадольную патрэбу як бы нанова перажыць мінулае, даследаваць, асэнсавачь гэўны перыяд жыцця свайго народа, бацькоўскай зямлі, паказаць яе людзёй, паказаць і славіць іхняю ўнутраную прыгажосць, іхняю сціпласць, працавітасць, чэснасць. Гэта была патрэба душы, патрэба мастацкага сумлення, абавязак сына роднай зямлі” [5].

Некалькі год таму ў Расіі змянілі *міліцыю* на *паліцыю*. У нашай краіне гэта немагчыма, таму што вельмі шмат асацыятыўных момантаў з паліцыямі (падчас акупацыі іх было шмат на тэрыторыі нашай краіны). Гэтая моўная пара – прыклад рознага ўспрымання свету нам і грамадзянамі суседняй краіны.

Неабходна падкрэсліць яшчэ адну тэму рэгіянальнай бяспекі жыхароў – дапамога сем’ям з дзецьмі, асабліва на забруджаных пасля чарнобыльскага выбуху тэрыторыях. Менавіта геаграфічнае становішча краіны спрыяе гэтаму. Наша краіна – арэал гнездавання буслоў і іншых птушак. *Бусел* ён ці *аіст* – гэта тая магічная моц сімвалу, які мае нават выраз-сінонім – *Зямля пад белымі крыламі*. Гэта тая птушка, якая кожны год прылятае на беларускую зямлю, каб зрабіць свой дом, каб абзавесціся сям’ёю і апавясціць будучых бацькоў, што ў іх будзе дзіця. Зараз бусел – гэта сімвал краіны, яе моцы з пункту гледжання сямейных каштоўнасцей.

Увогуле выраз *нашы дзеці – будучыня дзяржавы* з’яўляюцца дэвізам. Таму і адносімся з павагай да кожнага дзіцяці незалежна ад таго, наш ён ці не.

Мова – адмысловы інструмент ментальнага ўпарадкавання свету, сродак замацавання этнічнага светабачання, што складаецца са свстаўяўлення асоб, якія належаць да пэўнага этнасу, носьбітаў нацыянальнай культуры, з аднаго боку, а з другога – спосаб маніфестацыі пэўных каштоўнасцей чалавецтва. У кожнай мове назапашваецца і захоўваецца культурная інфармацыя аб умовах жыцця народа – носьбіта мовы, што складае так званую «кумулятыўную» функцыю. Беларуская мова, як і кожная іншая, вылучаецца сваёй нацыянальна-культурнай семантыкай – сукупнасцю значэнняў моўных адзінак, у якіх адлюстравана адмысловасць грамадска-эканамічнага ладу Беларусі, яе гісторыі, літаратуры, мастацтва, фальклору, адметнасцей прыроды, побыту і звычаяў, маральных норм. Але цяжка ўявіць якасць беларускага жыцця, калі б не было рускай мовы. Дзякуючы рускай мове мы маем асноўныя эканамічныя адносіны з адной з самых моцных дзяржаў свету – Расіяй.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Праказаў, Б. За другі свая. Падлеткам аб Руска-турэцкай вайне / Б. Праказаў. – М. : Брацтва ў гонар Архістраціга Міхаіла, 2010. – 63 с.
2. Шацёр-Шалота, С. А. Да праблемы стандартызацыі назваў гандлёва-камерцыйных і прамыслова-вытворчых аб'ектаў / С. А. Шацёр-Шалота // Сучасны стан і дынаміка норм беларускай літаратурнай мовы : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 24-25 кастр. 2006 г. / Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі; навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – С. 132–134.
3. Несцяровіч, В. І. Старажытныя рукапісы беларускіх татар. – Віцебск : Выд-ва “ВДУ імя П. М. Машэрава”, 2003.
4. Шамякін, І. Збор твораў : у 23 т. / І. Шамякін. – Мінск : Маст. літ., 2010. – 478 с.
5. Мележ, І. Людзі на балодзе / І. Мележ. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2008. – 444 с.